

**Надія ОПАШНЮК,**

*orcid.org/0000-0002-3473-8439*

*аспірант кафедри романської філології і перекладу*

*Запорізького національного університету*

*(Запоріжжя, Україна) [nadiia161@gmail.com](mailto:nadiia161@gmail.com)*

## СОЦІОКУЛЬТУРНА ДОМІНАНТА В АНТРОПОЦЕНТРИЧНІЙ ПАРАДИГМІ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

*У статті досліджується вплив соціокультурних домінант етносу на індивідуальну картину світу письменника і слідом – їх відображення в його ідіостилі. Соціокультурні домінанти етносу розглядаються як найбільш важливі, першорядні ціннісні орієнтири соціуму у визначеній історичний період. Вони безпосередньо впливають на словниковий склад: найважливіші для соціокультурної спільноти смисли мають найвищий ступінь деталізації в мові. Одним із способів дослідження шляхів вербалізації соціокультурних домінант є аналіз ідіостилю письменника на матеріалі його творчого доробку.*

**Ключові слова:** *ідіостиль, картина світу, мовна особистість соціокультурна домінанта, французький регіональний роман.*

**Nadiia OPASHNIUK,**

*PhD Student at the Department of Roman Philology and Translation*

*Zaporizhzhia National University*

*(Zaporizhzhia, Ukraine), [nadiia161@gmail.com](mailto:nadiia161@gmail.com)*

## SOCIOCULTURAL DOMINANT IN ANTROPOCENTRIC PARADIGM OF CONTEMPORARY LINGUISTICS

*The term “dominant” borrowed from biology has become quite widespread in linguistics. Its active use is propelled by the need to study the coincidences and differences of values proper to different national worldviews in different historical periods. The dominants are not directly observable, nevertheless they influence the national linguistic worldview of an ethnos. The meanings with the greatest significance for a given sociocultural community find their realization in its language. That is why sociocultural dominants need to be studied within language. One of the ways to study the verbalization of sociocultural dominants is the analysis of the writer’s idiostyle as exemplified in his works. Sociocultural dominants proper to ethnic communities inevitably affect the writer’s individual worldview. That is why they are reflected in his works. During the study of the writer’s idiostyle, one should pay attention to the language side of the work (research of keywords and other ways of thematic development of the word-theme), as well as to extralinguistic, social and historical circumstances that influenced the creation of the work.*

*The choice of Gabriel Chevalier’s novel “Clochemerle” as a material for research is due to its cultural and national specificity. Thanks to its thematic and plot this novel reflects in detail the worldview of the French ethnos of the first half of the twentieth century. In literary criticism the analyzed novel is considered as a regional one, taking into account its plot and linguistic characteristics. In the novel there is an idealized image of a peasant and a village, opposed to the city as an entity, that destroyed traditional virtues. A typical set of characters for a regional work also emphasizes the regional belonging of the text.*

*As the sociocultural dominant proper to the French ethnos, the dominant of opposition between tradition and revolution, the state and the church was highlighted. This dominant is verbalized throughout the text. The author of the novel implements the theme of this opposition through the use of satire - all events are determined by the opposition of the camp of revolutionaries (“Urinophiles”) and the camp of conservatives (“Urinophobes”) around the construction of a public toilet in the center of the city.*

**Key words:** *idiostyle, sociocultural dominant, French regional novel, worldview, linguistic identity.*

**Постановка проблеми.** Сучасне наукове знання активно розвивається в руслі антропоцентризму. Тому беззаперечним є той факт, що мовознавство ставить у центр своїх інтересів людину як мовну особистість, наділену індивідуальністю. У лінгвістичних студіях не є новим дослідження ідіостилів письменників, поетів, інших видатних діячів культури, мистецтва, політики. Проте часто в таких досліджен-

нях за кінцеву мету ставиться саме вивчення способів актуалізації в мові авторського ідіостилю загалом або окремих його елементів. У нашому дослідженні увагу сконцентовано на можливості виділення соціокультурних домінант етносу шляхом вивчення вербалізованих елементів ідіостилю.

Проблема виділення та аналізу соціокультурних домінант етносу є досить актуальною, адже,

зважаючи на процеси глобалізації, розширення сфери міжнародних відносин, гострим є питання взаємопорозуміння між різними націями.

**Аналіз досліджень.** Термін «домінанта» був запозичений вченими-лінгвістами з біології, де він використовується на позначення механізму, що з фізіологічного погляду виглядає як конфігурація центрів підвищеної збудженості на різних рівнях нервової системи, але має психологічний зміст: вона спрямовує людське сприйняття, визначає інформацію, яку ми пропускаємо до нашої свідомості (А. А. Ухтомский, 2002: 42–51). Пізніше, з розвитком лінгвістики та суміжних наук, виникає велика кількість його «варіацій»: «текстова домінанта» (Р. Якобсон, Б. В. Томашевський, Ю. М. Тинянов, Б. М. Ейхенбаум), «домінанта перекладу» (П. Тороп), «культурна домінанта» (В. І. Карасик), «ментальна домінанта» (Т. В. Зирянова), «етнічна домінанта» (Л. М. Гумільов), «етнокультурна домінанта» (І. В. Шапошнікова), «культурно-ціннісна домінанта» (С. В. Лурье), «культурно-етнічна домінанта» (О. О. Корнілов), «концептуальна домінанта» (А. М. Приходько) тощо. У рамках сучасних лінгвістичних студій поняття «домінанта» отримує висвітлення з різних сторін: в аспекті текстології, перекладознавства, лінгвокультурології, етнології, когнітивної лінгвістики.

**Метою статті** є проаналізувати авторський ідіостиль як індивідуальний спосіб репрезентації в мові соціокультурних доміант спільноти загалом.

**Виклад основного матеріалу.** На сучасному етапі розвитку науки про мову часто ставиться питання про взаємодію мови, культури та соціуму, а саме: як ці сутності можуть впливати одна на одну та на людину. Поняття «картина світу» якнайкраще описує таку взаємодію.

Картина світу є вихідним глобальним образом світу, що лежить в основі світобачення людини, репрезентує сутнісні властивості світу в розумінні її носіїв та є результатом всієї духовної активності людини (В. И. Постовалова 1988: 21). Вона формується під впливом факторів зовнішнього середовища (історичні події, державний устрій, географічні, кліматичні особливості тощо) та за участю мови, міфології, релігії; на неї також впливає ступінь розвитку мистецтва, науки, технології.

Картина світу характеризується одночасно і стабільністю, і динамічністю. Стабільність картини світу базується на спадкоємності світорозуміння всередині колективу: його представники мають певний інвентар базових, спільних для всіх, категорій і установок. Динамічність картини світу забезпечує безупинна пізнавальна діяльність людини (А. Я. Гуревич, 1972: 20).

Дослідження картини світу в рамках лінгвістики є продуктивним, адже саме в надрах мови формується мовна картина світу. Цей термін використовується на позначення «своєрідної сітки, накинutoї на наше сприйняття, яка впливає на членування досвіту і бачення ситуацій та подій через призму мови» (Е. С. Кубрякова, 2004: 64–65). Мова є незамінним засобом накопичення, зберігання та передавання інформації від одного покоління до іншого, в ній концентровано відображається сприйняття людиною навколишнього світу та себе в ньому.

Традиційно мовні картини світу розподіляють на індивідуальні та колективні. У своїй сукупності індивідуальні мовні картини світу утворюють колективну мовну картину світу. Водночас колективна мовна картина світу через вищий ступінь стабільності значно впливає на формування індивідуальних мовних картин світу. Досліджуючи колективні мовні картини світу, необхідно зважати на кількість їхніх членів. Наприклад, етнічна або національна мовна картина світу є відносно великими за кількістю носіїв, і тому вони не можуть бути повністю гомогенними. Саме тому в національній мовній картині світу логічно виділяти більш дрібні утворення. Такими утвореннями можна вважати регіональні мовні картини світу.

Виділення регіональної мовної картини світу є важливим для нашого дослідження з огляду на соціокультурну ситуацію у Франції: незважаючи на активну діяльність у напрямі централізації всіх політичних, виробничих і культурних сил у столиці, значним залишається прагнення жителів регіонів до збереження власної самобутності шляхом підтримання регіональних мов і культур.

Відомо, що в будь-якій лінгвокультурі є система ціннісних орієнтирів. Одні з цих орієнтирів є основними, доміантними, інші – другорядними. Завдяки унікальній для кожної лінгвокультури комбінаториці таких ціннісних орієнтирів можна говорити про етнічну неповторність культури.

Л. М. Гумільов, І. В. Шапошнікова, С. В. Лурье, Д. О. Шевлякова, В. М. Телія вказують на те, що доміанти як ціннісні орієнтири мають спадковий характер, вони передаються між поколіннями всередині соціуму, забезпечуючи тим самим і спадковість картини світу. Втім, вони мають властивість змінюватися внаслідок зміни людських практик.

Отже, можемо визначити соціокультурні доміанти як доміантні ціннісні орієнтири, властиві лінгвокультурі у визначений історичний проміжок часу.

На формування соціокультурних домінант безпосередньо впливає навколишнє середовище – як природне, так і культурне. Природні умови та державний устрій настільки сильно впливають на національну культуру, а отже – на соціокультурні домінанти, що можуть докорінно змінити однакові елементи різних народів, такі як релігійні вірування, право та мораль (Г. Б. Хмелевская, 2005: 16). Е. Сепір, говорячи про характер впливу середовища на мову, вказував, що найбільш значущий вплив фізичне та соціальне середовища справляють на словниковий склад мови. За словами вченого, у словниковому складі мови відображаються «не самі по собі фауна чи особливості рельєфу, а саме зацікавленість людей в цих властивостях середовища їх проживання» (Э. Сепир, 1993: 272–273). Отож ми можемо говорити про те, що в процесі вербалізації соціокультурних домінант шляхом урізноманітнення та деталізації в мові актуалізуються найважливіші для соціокультурної спільноти смисли.

Жодна людина не існує поза соціумом, саме тому індивідуальне в картині світу кожної людини перебуває під впливом національного та універсального. Тож соціокультурні домінанти, властиві певній спільноті, впливають на мовлення кожної мовної особистості (термін Ю. М. Караулова), що належить до цієї спільноти. Під впливом загальногрупових (національних, етнічних, регіональних, властивим інших групам) соціокультурних домінант у кожної людини формується ряд ціннісних установок, мережа координат, якими вона керується під час своєї діяльності будь-якого роду.

«Лише належність до соціуму забезпечує авторові володіння мовою та встановлює точку відліку моральних та естетичних установок, що постулюються в тексті, не залежачи від того, чи йдеться про їх збіг чи розходження з авторськими», – зазначають І. О. Щирова та Є. О. Гончарова (І. О. Щирова, Є. О. Гончарова, 2007: 156). Саме тому можемо стверджувати, що мовна особистість будь-якого письменника як представника певної спільноти формується під впливом соціокультурних домінант, які слідом знаходять своє відображення в його літературній творчості. Отже, в процесі дослідження соціокультурних домінант, властивих певній лінгвокультурній спільноті, на матеріалі художнього твору необхідно звертати увагу саме на ті смисли, що отримують максимально різноманітну та детальну номінацію.

Одним із методів вивчення того, яким чином відображені соціокультурні домінанти в тексті художнього твору, є дослідження ідіостилю автора художнього твору як носія цих соціокуль-

турних домінант. В. П. Григор'єв зазначає, що для цього необхідно провести детальний аналіз вживання ключових для визначеного ідіостилю експресем. Для цього треба описати структуру окремої лексичної одиниці як експресеми, а також проаналізувати різні способи словесно-образного вираження певного денотату (наприклад, художніх перифраз) (В. П. Григор'єв, 1979: 178–179). Ю. М. Караулов також пропонує звернутися до характеристики слововжитку письменника. Для цього необхідно виділити ключові слова-теми, що трапляються в тексті, за критеріями частотності вживання та розгортання навколо них найбільш крупних семантико-тематичних груп лексики, включно із синонімами, метафоричними та метонімічними позначеннями, контекстуальними антонімами, словами, що тематично розвивають ідею слова-теми (Ю. М. Караулов, 2010: 81–82).

Втім, для аналізу ідіостилю автора недостатньо досліджувати лише мовні одиниці. Будь-який літературний твір є матеріальним втіленням творчої діяльності письменника, який постійно перебуває під впливом соціокультурних домінант. Саме тому суто лінгвістичне дослідження має супроводжуватись дослідженням соціально-історичного оточення автора. За словами В. В. Виноградова: «... в структурі літературно-художнього твору потенційно містяться символи всієї мовної культури його епохи», а отже, під час аналізу мовного боку твору важливо спиратися на позамовний складник – знання про культуру, соціум, історичні обставини, які впливають на створення, а потім і на розуміння твору (В. В. Виноградов, 1980: 68).

Зокрема, на вибір як матеріалу для дослідження соціокультурних домінант роману Габрієля Шевальє «Clochemerle» вплинула його культурно обумовлена специфіка, а також той факт, що цей твір є яскравим відображенням картини світу французького етносу першої половини ХХ століття.

Передумовою створення роману став той факт, що на початку 1930-х років Г. Шевальє проводить свою відпустку в селищі О-де-Во (Eaux de Vaux). Подорожуючи регіоном, письменник надихається літніми пейзажами, видами з пагорбів на залите сонцем селище (Pourquoï). Такі ідилічні пейзажі він змальовує у своєму романі «Clochemerle»: невелике містечко Клошмерль-ан-Божоле, що стає основним місцем розгортання подій роману, живе, як і більшість його мешканців, виноробством.

Роман «Clochemerle» розглядається в літературознавстві крізь призму «регіональної» літератури (Ю. А. Ващенко, 2011) з огляду на тематичне та сюжетне його наповнення, а також на певні

лінгвістичні особливості. Наприклад, сюжетне наповнення регіонального твору характеризується його часопросторовою прикріпленістю до певного регіону (Terroir), ідеалізацією селянина та села з одночасним протиставленням його місту (Cavin, 2005:104), типовим набором персонажів (Ю. А. Ващенко, 2011: 17).

Відображення в романі картини світу, властивої жителям регіону Божоле, є досить реалістичним, адже у творі змальоване типове французьке містечко тієї історичної епохи, його жителі займаються типовим для цього регіону виноробством, серед персонажів роману – типові жителі невеликих французьких міст і селищ (мер, вчитель, кюре, лікар, аптекар, військовий тощо).

Роман «Clochemerle», сповна відповідаючи критеріям регіонального твору, все ж є яскравим зразком соціальної сатири. На зовнішньо ідилічному фоні письменник змальовує абсурдний конфлікт, протистояння держави та церкви, який призводить до драматичних наслідків.

Протистояння традиції, уособленої церквою, та революції, уособленої державою, за словами французького соціолога початку ХХ століття Г. Лебона, є неодмінною рисою, можна сказати соціокультурною домінантою, французького менталітету: «... навряд чи знайдуться інші народи, які вчинили більше переворотів і водночас настільки завзято прив'язані до своїх старих установ. Про французів можна сказати, що вони – одночасно найреволюційніший і найконсервативніший з усіх народів світу» (Г. Лебон, 2017). Весь текст роману розгортається навколо соціокультурної доміанти протистояння революціонерів і консерваторів – саме воно розділяє жителів селища на два табори – «Urinophobes» («нісуарофобів») та «Urinophiles» («нісуарофілів»). Автор твору вербалізує за допомогою індивідуально-авторських

та узуальних мовних засобів цю домінанту, що ми і можемо спостерігати в тексті роману.

Уже в самій назві роману міститься вказівка на абсурдність ситуації: назва роману «Clochemerle», як і назва містечка, де відбуваються події (Clochemerle-en-Beaujolais), утворюється шляхом складання двох основ: «cloche» («clocher») та «merle». За даними словника Trésor de la langue française, слово «clocher», окрім прямого значення «*construction en forme de tour qui surmonte une église ou s'élève à proximité, et qui abrite les cloches*», за метонімічним переносом вживається на позначення «*paroisse, village, commune où l'on vit ; pays natal*», а у словосполученні *rivalités, intérêts de clocher* означає «*rivalités, intérêts locaux*» – місцеві сварки, чвари (TLFi). Отже, вже у назві твору міститься вказівка на іронічний тон автора, який висміює місцеву сварку навколо побудови громадського туалету, яка, утім, переросла в події, які вимагали військового втручання.

**Висновки.** Вивчення ідіостилу письменника є продуктивним способом виявлення та аналізу соціокультурних домінант, властивих соціокультурній спільноті, до якої цей письменник належить. Виявлена під час аналізу роману Г. Шевальє «Clochemerle» соціокультурна домінанта протистояння традиції та революції всередині французького етносу реалізується в іронічній формі протягом всього тексту роману як в сюжетному його наповненні, так і в мовних засобах, які використав письменник.

Як перспективу для подальших досліджень вважаємо за необхідне більш детально дослідити шляхи вербалізації соціокультурної доміанти протистояння традиції та революції, а також визначити інші соціокультурні домінанти, властиві французькому етносу, та шляхи їх вербалізації в романі Г. Шевальє «Clochemerle».

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ

1. Ващенко Ю. А. Феномен французького «регіонального» роману: генезис, жанрове содержание и поетика. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія: «Літературознавство»*. 2011. № 4. С. 10–19.
2. Виноградов В. В. О языке художественной прозы. Избранные труды. Москва: «Наука», 1980. 362 с.
3. Григорьев В. П. Поэтика слова. Москва: «Наука», 1979. 344 с.
4. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва, 1972. 318 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. 7-е изд. Москва: Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
6. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Москва: «ЧеРо», 2003. 349 с.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва: «Языки славянской культуры», 2004. 560 с.
8. Лебон Г. Психология социализма. 3-е изд. 2017. 484 с. URL: <https://andronum.com/product/gyustav-lebon-psihologiya-sotsializma>.
9. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. Москва, 1988. 216 с.
10. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Издательская группа «Прогресс», 1993. 656 с.



11. Ухтомский А. А. Доминанта. Санкт-Петербург: «Питер», 2002. 448 с.
12. Хмелевская Г. Б. Доминанты цивилизационно-культурных процессов российского и западноевропейского обществ: автореф. ... д-ра культурологии. Краснодар, 2005. 52 с. URL: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01002974989#?page=1>.
13. Щирова И. А., Гончарова Е. А. Многомерность текста: понимание и интерпретация: учебн. пособие. Санкт-Петербург: ООО «Книжный Дом», 2007. 472 с.
14. Cavin J. La ville mal-aimée. Représentations anti-urbaines et aménagement du territoire en Suisse: analyse, comparaisons, évolution. Lausanne: Lausanne, Editions Presses polytechniques et universitaires romandes, 2005. 237 p.
15. Chevalier G. Clochemerle. Paris: Le livre de poche, 2016. 384 p.
16. Le Trésor de la Langue Française informatisé. URL: <http://www.cnrtl.fr/definition>.
17. Pourquoi Clochemerle. URL: <http://www.vaux-clochemerle.fr/Clochemerle/pourquoi-clochemerle.html>.
18. Terroir «Classiques». *Marivole*. URL: <http://marivole.fr/les-collections/terroir-classique>.

#### REFERENCES

1. Vaschenko Yu. A. Fenomen frantsuzskogo “regionalnogo” romana: genezis, zhanrovoe sodержanie i poetika [Phenomenon of the French “regional” novel: genesis, genre content and poetics]. *Scientific notes [Kharkiv national pedagogical university Skovoroda]. Series: Literature studies*. 2011. Nr. 4. pp. 10–19 [in Russian].
2. Vinogradov V. V. O yazyke khudozhestvennoy prozy. Izbrannyye trudy. [About the language of the artistic prose. Selected writings]. Moscow: Nauka Publ., 1980. 362 p. [in Russian].
3. Grigorev V. P. Poetika slova [Poetics of the word]. Moscow: Nauka Publ., 1979. 344 p. [in Russian].
4. Gurevich A. Ya. Kategorii srednevekovoy kulturyi [The categories of medieval culture]. Moscow, 1972. 318 p. [in Russian].
5. Karaulov Yu. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost [The Russian language and the linguistic identity]. 7<sup>th</sup> ed. Moscow: LKI Publ., 2010. 264 p. [in Russian].
6. Kornilov O. A. Yazykovyye kartiny mira kak proizvodnyie natsionalnykh mentalitetov [The linguistic worldview as derivate of national mentality]. Moscow: CheRo Publ., 2003. 349 p. [in Russian].
7. Kubryakova Ye. S. YAzyk i znaniye: Na puti polucheniya znaniy o yazyke: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol' yazyka v poznanii mira. [Language and knowledge: on the way of getting the knowledge of the language: Parts of speech from the cognitive science. Role of the language in understanding the world]. Moscow: YAzyki slavyanskoj kul'tury Publ, 2004. 560 p. [in Russian].
8. Lebon G. Psikhologiya sotsializma [Psychology of socialism]. 3<sup>rd</sup> ed. 2017. 484 p. URL: <https://andronum.com/product/gyustav-lebon-psihologiya-sotsializma> [in Russian].
9. Postovalova V. I. Kartina mira v zhiznedeyatel'nosti cheloveka [Worldview in human's activity]. Rol' chelovecheskogo faktora v yazyke. YAzyk i kartina mira [Role of human factor in language. Language and worldview]. Moscow, 1988. 216 p. [in Russian].
10. Sepir E. Izbrannyye trudyi po yazykoznaniiyu i kulturologii [Selected writings in language, culture and personality]. Moscow: Progress Publ., 1993. 656 p. [in Russian].
11. Uhtomskiy A. A. Dominanta [The dominant]. Saint-Petersburg: Piter Publ., 2002. 448 p. [in Russian].
12. Hmelevskaya G. B. Dominanty tsivilizatsionno-kulturnykh protsessov rossiyskogo i zapadnoevropeyskogo obschestv: avtoref. ... doktora kulturologii. [The dominants of civilizational and cultural processes of Russian and Western European societies]. Krasnodar, 2005. 52 p. URL: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01002974989#?page=1> [in Russian].
13. Shchirova I. A., Goncharova Ye. A. Mnogomernost' teksta: ponimaniye i interpretatsiya [Pluridimensionality of the text: understanding and interpretation]: Textbook. Saint-Petersburg: LLC Knizhnyy Dom Publ., 2007. 472 p. [in Russian].
14. Cavin J. La ville mal-aimée. Représentations anti-urbaines et aménagement du territoire en Suisse: analyse, comparaisons, évolution. Lausanne: Lausanne, Editions Presses polytechniques et universitaires romandes, 2005. 237 p.
15. Chevalier G. Clochemerle. Paris: Le livre de poche, 2016. 384 p.
16. Le Trésor de la Langue Française informatisé. URL: <http://www.cnrtl.fr/definition>.
17. Pourquoi Clochemerle URL: <http://www.vaux-clochemerle.fr/Clochemerle/pourquoi-clochemerle.html>.
18. Terroir “Classiques”. *Marivole*. URL: <http://marivole.fr/les-collections/terroir-classique>.